

зування та виявити взаємозв'язок стадій доказування та стадій цивільного процесу; з'ясувати коло суб'єктів доказування на різних стадіях процесу доказування в цивільному процесі; визначити сутність та значення предмета доказування у структурі стадій процесу доказування; окреслити процесуальні дії суду та інших учасників цивільного процесу на різних стадіях процесу доказування; розробити конкретні пропозиції щодо удосконалення чинного цивільного процесуального законодавства України щодо процесу доказування.

Ознайомлення із монографією дає підстави вважати, що її автор в цілому успішно виконав поставлені та обумовлені вибором теми свого дослідження завдання, завдяки чому досягнуто мету його проведення – розроблення теоретичних засад стадійності процесу доказування та науково обґрунтованих пропозицій щодо його удосконалення.

Джерельну базу дослідження можна вважати цілком репрезентативною, оскільки автор використав при написанні значну кількість наукових та інших праць. Слід відзначити, що достатню увагу Дмитро Васильович приділив аналізу нормативно-правових актів, які регулюють відповідні правовідносини.

У монографії матеріал викладено юридично грамотно й логічно. Ведення наукової дискусії відзначається належною поміркованою коректністю і аргументованістю. Заслужують на увагу наведені в процесі викладення матеріалу монографії приклади із судової практики.

Методологічну основу монографії складають використані автором загальні та спеціальні методи наукового пізнання: діалектичний, формально-логічний, метод аналізу й синтезу, системно-структурний, статистичний, теоретико-прогностичний.

Наукова новизна полягає в тому, що монографія є першим у вітчизняній науці цивільного процесуального права дослідженням стадій процесу доказування як врегульованих нормами права системно-узгоджених та послідовних процесуальних дій суду й учасників цивільного процесу щодо встановлення обставин цивільної справи у відповідній процесуальній формі.

Проведене дослідження дозволило авторові сформулювати та обґрунтувати, а також додатково аргументувати низку наукових положень та висновків, які в сукупності складають науково обґрунтовану концепцію стадій процесу доказування у цивільному процесі України.

Зазначене дає підстави зробити загальний висновок про те, що монографія Дмитра Васильовича Шкрєбця «Стадії процесу доказування в цивільному процесі України» за своїм змістом, одержаними науковими результатами, актуальністю, новизною та іншими ознаками є самостійною завершеною науковою працею, що містить суттєві положення для розвитку науки цивільного процесуального права. Робота виконана на достатньо високому теоретичному рівні, її зміст повною мірою розкриває тему дослідження. Дослідження має і практичну спрямованість, оскільки містить низку конкретних пропозицій щодо удосконалення національного законодавства.

На підставі зазначеного вважаю, що монографія Д. В. Шкрєбця «Стадії процесу доказування в цивільному процесі України» варта для використання в навчальному процесі та практичній діяльності.

С. Г. КОВАЛЬОВА

Світлана Григорівна Ковальова, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії і теорії держави і права Чорноморського національного університету імені Петра Могили

ПРИНЦИП РІВНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВІ КОЗАЦЬКО-ГЕТЬМАНСЬКОЇ ДОБИ*

Критичне осмислення усталених стереотипів, які склалися в історіографії щодо певних історичних періодів та подій, дозволяє більш об'єктивно та неупереджено оцінити їхню сутність та особливості. Часто таке осмислення, здійснене на основі наукового аналізу фактологічного матеріалу та документів відповідного періоду, сприяє подоланню міфів та встановленню науково адекватної картини історичного минулого. Сказане повною мірою стосується монографії «Принцип рівності в українському праві козацько-гетьманської доби», написаної молододу київською дослідницею Лесею Вікторівною Худояр. Автор, за її власними словами, намагалася спростувати два протилежних за змістом, але однаково вкорінених у традиціях вітчизняної історіографії міфи: романтизацію козацьких часів другої половини XVII–XVIII ст. як втілення ідеалу рівності та справедливості vs трактування Гетьманщини як держави, в якій панували жорстка феодальна експлуатація та станова нерівність. На основі аналізу широкого кола джерел – пам'яток українського права другої половини XVII–XVIII ст., матеріалів юридичної практики (частина з яких була раніше опублікована, а частина вперше введена Л. В. Худояр до наукового обігу), нарративних джерел, філософського доробку віт-

© С. Г. Ковальова, 2016

* Рецензія на кн.: Худояр Л. В. Принцип рівності в українському праві козацько-гетьманської доби: монографія / За заг. ред. І. Б. Усенка; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – Херсон: ФОП Грань Д.С., 2015. – 270 с.

чизняних мислителів відповідної доби – автор, застосувавши сучасний методологічний інструментарій юридичної науки, розкрила особливості генезису принципу рівності у праві козацько-гетьманської доби.

Аналізуючи особливості соціальної структури Гетьманщини, дослідниця дійшла висновку про її відмінність від класичної станової організації суспільства: в українському соціумі другої половини XVII–XVIII ст. в межах одного стану перебували різні за майновим, політичним та юридичним статусом групи населення. Відповідно до характеру суспільних відносин в українській гетьманській державі склалася своєрідна правова система. Л. В. Худояр називає найважливіші риси права Гетьманщини, підкреслюючи роль ренесансного гуманізму та правової ідеології української «барокової людини» в їхньому формуванні.

Дослідниця стверджує, що принцип рівності втілювався у праві козацько-гетьманської доби як інститут рівноправності, який, на думку автора, відображав такі базові поняття, як рівність українського народу з іншими народами, рівноправність релігійних конфесій, відсутність станового поділу суспільства і кріпосного права та рівність усього населення в громадянських, політичних, економічних та культурних правах і свободах. Найважливішими чинниками, що зумовили становлення принципу рівності в українському праві другої половини XVII–XVIII ст., дослідниця вважає політичні наслідки утворення Речі Посполитої та укладання Берестейської церковної унії, розвиток капіталістичних відносин та ринкової економіки, руйнування традиційного станового поділу суспільства, формування української політичної нації, оформлення козацької спільноти як окремого привілейованого владарюючого стану українського соціуму. Рушійним чинником генезису принципу рівності в українському праві козацько-гетьманської доби Л. В. Худояр слушно вважає формування концепції рівності у правосвідомості козацтва та широких мас покозаченого українського населення. Проте, як слушно зауважує дослідниця, фактичне визнання рівності станів українського суспільства, що відбулося упродовж української національної революції 1648–1676 рр., не отримало юридичного закріплення; рівноправність селянства і міського населення з козацькою верхівкою залишилося лише у правових уявленнях та правовій ідеології перших двох станів. Крім того, автор вказує, що більшість правових актів, що закріплювали певні аспекти принципу правової рівності, так і залишилися нереалізованими проектами, оскільки так і не отримали офіційного затвердження, а отже і юридичної сили.

Заслуговує на увагу висновок Л. В. Худояр щодо наявності особливостей втілення принципу рівності у правовідносинах українського козацтва, міського населення й селянства залежно від правового статусу цих станів в окремих автономних державних утвореннях – Запорозькій Січі, Гетьманщині, Слобожанщині та Правобережній Україні. Переконливим є твердження автора, що принцип рівності найповніше втілювався в публічно-правових відносинах козацтва Запорозької Січі та населення слобідських полків до 30-х рр. XVIII ст.; у правовідносинах населення Гетьманщини реалізувалися лише окремі аспекти рівноправності, зокрема рівність перед судом і рівність у «публічних справах», тоді як у приватноправових відносинах – майнових, земельних – принцип правової рівності так і не був втілений.

Продуктивним слід визнати висновок Л. В. Худояр про методологічне значення принципу рівності як однієї з найважливіших засад правового життя козацько-гетьманської доби, що дає підстави для оцінювання характеру та змісту українського права досліджуваної епохи. Дослідниця фіксує увагу на необхідності подолання вузького підходу до українського права другої половини XVII–XVIII ст. як до суто класового, а відтак і такого, що базувалося на засадах соціальної, станової та майнової нерівності. Водночас Л. В. Худояр наголошує на необхідності уникати ідеалізації та перебільшеної романтизації соціальних і правових відносин тієї доби як до побудованих виключно на загальній рівності, безкласовості та демократизмі запорозького козацтва.

Широта охоплення історіографічного та фактологічного матеріалу, оригінальність підходів та новизна висновків визначають місце монографії Лесі Вікторівни Худояр у масиві наукової літератури, присвяченої історії українського права, і дають можливість говорити про наукову цінність роботи молодого київського дослідниці.